

STAVNSBAANDSLITTERATUR.

Af Johan Hvidtfeldt.

Reformerne i det 18. aarhundredes sidste halvdel maa blive et af de centrale problemer i dansk landbrugshistorie, fordi de afslutter en tilstand, der har været forholdsvis uforandret fra middelalderen, og indleder en tilstand, der direkte fortsættes ned i nutiden, kort sagt er en revolution i landbrugets historie.

Det maa under disse omstændigheder ikke undre, at denne tid ret ofte har været genstand for historikernes undersøgelse og tit er blevet skildret af folk, der — med større eller mindre ret — kaldte sig historikere. De første hundrede aar efter reformernes gennemførelse var det kun ret tilfældigt, hvad der blev fremdraget til belysning af denne epoke. Dengang gik man i endog højere grad end nu udenom den videnskabelige behandling af den umiddelbart foregaaende tids historie.

Da man for 50 aar siden — i 1888 — fejrede 100aars jubilæet for stavnsbaandets ophævelse, fremkom der en betydelig litteratur, dels til belysning af denne begivenheds historie, dels til belysning af hele periodens historie¹⁾. Jubilæet indtraadte netop paa et tidspunkt, da dansk historisk forskning var inde i en frugtbar og betydningsfuld udvikling, og da en række betydelige forskere stod i deres fulde arbejdskraft.

Kildeskriftselskabet udgav ved *J. A. Fridericia: Aktstykker til Oplysning om Stavnsbaandets Historie*, hvori helt eller delvis blev gengivet de love, lovudkast, betænkninger eller lignende, som kunde belyse stavnsbaandets opstaaen, forholdene i tiden før 1788 og stavnsbaandets ophævelse. Da selve den store landbokommis-sions betænkninger var blevet udgivet allerede i 1788, var disse

¹⁾ Oversigter over jubilaumlitteraturen findes i »Tilskueren« 1888 og »Nationaløkonomisk Tidsskrift« 1888.

naturligvis ikke optaget deri. Fridericias udgave vil altid blive ved med at være et af de vigtigste hjælpemidler til forstaaelse af regeringens stilling til stavnsbaandet — til dettes ydre historie, om man vil.

Foruden dette værk udgav Fridericia ogsaa et lille arbejde: *Den danske Bondestands Undertrykkelse og Frigjørelse i det 18. Aarhundrede*, hvori han i en meget knap — men klar — form gav en kort oversigt over bondestandens tilstand i stavnsbaandstiden og over selve reformerne. *Johannes Steenstrup* behandlede i *Den danske Bonde og Friheden* de samme problemer. Værket, der egentlig bestaar af otte foredrag, vidner om forfatterens alsidighed og vidtstrakte kendskab til litteraturen, ogsaa litteraturen om tilsvarende forhold i udlandet. Men paa virkeligt dybtgaaende undersøgelser bygger denne bog ligesaa lidt som Steenstrups øvrige videnskabelige arbejder angaaende bondestandens historie. Dog indeholdt den et synspunkt, der afgørende var frugtbart: Han hævdede, at bondens forhold ikke havde været saa fortvivlet som tidligere historikere — først og fremmest C. F. Allen — havde ment.

En tredje af datidens førende historikere, *Edvard Holm*, skildrede et noget mere begrænset omraade i sin bog: *Kampen om Landboreformerne i Danmark*. Denne bog var selvfølgelig efter hele sin plan mere dybtgaaende end de to andre, mere populære værker.

Ogsaa et par mænd, der ikke var historikere af fag, gav bidrag til periodens historie. En populær fremstilling gav *Rasmussen Søkilde* i *Landboreformerne og den danske Bondestands Frigjørelse før og efter 1788*, et værk, som i temmelig ubearbejdet form gengiver en del materiale til belysning af datidens problemer, uden egentlig at udvide kendskabet dertil synderligt. Betydningsfuldere er *C. Christensens (Hørsholms) bog: Agrarhistoriske Studier*. Christensen er den første — og hidtil den eneste — der har vovet at give sig i lag med den kæmpeopgave at skrive dansk landbrugs historie. Han løste den ikke. Døden rev ham bort, inden arbejdet var sluttet. Men i andet bind af studierne og i sin fremragende bog om Hørsholm, har han givet betydelige bidrag

til forstaaelse af den danske bondes forhold under enevælden. Det sidste bind indeholder iøvrigt ogsaa en del værdifuldt kilde-materiale, først og fremmest gengivelse af et haandskrift (Addita-menta 230. fol.), der giver en fortegnelse over herregaarde og ladegaarde omkring 1770 med oplysning om de hoveripligtige og hoverifri bønder, der hørte dertil.

Det vigtigste af de værker, der saa lyset i anledning af jubilaet var dog uden tvivl *Falbe-Hansens: Stavnsbaands-Løsningen og Landboreformerne set fra Nationaløkonomiens Standpunkt*, endnu hovedværket om stavnsbaandet. Mens de andre forfattere var historikere og først og fremmest beskæftigede sig med de ydre forhold, men love og reformtidens litteratur, prøver Falbe-Hansen at udrede de dybere liggende aarsager baade til stavnsbaandets indførelse og dets ophævelse. Personerne er for ham noget underordnet, de økonomiske og materielle forhold det afgørende. Ved at behandle problemerne i deres økonomiske og sociale sammenhæng kastes der nyt og betydningsfuldt lys over dem.

I de 50 Aar, der er fulgt efter stavnsbaandsjubilaet, er der ikke fremkommet noget enkelt værk angaaende stavnsbaandstiden, der kan sidestilles med Falbe-Hansens bog. *Edvard Holm* er den forsker, der mest indgaaende har beskæftiget sig med perioden. I sit store og bredt anlagte syvbinds værk om *Danmark-Norges Historie* fra 1720—1814, der udkom fra 1891 til 1912, har han skildret det 18. aarhundredes historie. Hans værk er baade i planlæggelsen og gennemførelsen et af dansk historieforsknings mest imponerende arbejder. Enhver, der vil beskæftige sig med dette aarhundredes historie, maa atter og atter ty til det. Paa mange maader gives der heri værdifulde bidrag til landboreformernes historie. Men det sidste ord er det langt fra. Kan selvfølgelig heller ikke være det. For den slags omfattende arbejder plejer den indgaaende og dybtgaaende kritiske undersøgelse af sociale og økonomiske problemer ikke at være det karakteristiske, er det heller ikke her, saa meget desto mere som Holm, ligesom de fleste af sine samtidige blandt danske historikere, manglede blik for disse problemers betydning for den historiske udvikling.

De øvrige forfattere, som siden 1888 har behandlet stavnsbaandsproblemer, har først og fremmest skildret enkelte sider deraf, som oftest i forbindelse med andre spørgsmaal. Højskoleforstander *Povl Hansen*, der under indflydelse af A. D. Jørgensen (se hans smukke skildring af denne i »Aarbøger for dansk Kulturhistorie« 1898, side 1 ff.) var kommet ind paa ret dybtgaaende arkivstudier, har i en lang række tidsskriftartikler givet bidrag til forstaaelse af bondestandens kaar i det 18. aarhundrede. Og i sin skildring af landvæsenskommissionen af 1757 (*Bidrag til det danske Landbrugs Historie. Jordfællesskabet og Landvæsenskommissionen af 1757*), har han udnyttet indberetningerne til kommissionen til at give et levende billede af, hvorledes bønderne levede og arbejdede omkring aarhundredets midte.

Stavnsbaandet var fra sin indførelse i 1733 paa det nøjeste knyttet til landmilitsen, og det er derfor naturligt, at Kaptajn *K. C. Rockstrohs* store værk: *Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede* giver betydningsfulde bidrag vedrørende forholdet mellem landmilitsen og stavnsbaandet samt bidrag til forstaaelse af befolkningsspørgsmaalet. Særlig værdifuld er saaledes paavisningen af, at der i det væsentlige var mere end tilstrækkeligt mandskab, baade da militsen blev oprettet og i den følgende tid. Og det samme gælder ved de ekstrasessioner, der afholdtes efter stavnsbaandets ophævelse.

Det væsentligste og betydningsfuldeste bidrag, der er kommet frem siden Falbe-Hansens bog, er uden tvivl *Albert Olsens* to afhandlinger: *Bybefolkningen i Danmark paa Merkantilismens Tid* (»Acta Jutlandica« IV. 2.) og *Stavnsbaandets Virkninger paa Byerne* (»Scandia« 1933, 63 ff.). Den første artikel er en af de mest dybtgaaende undersøgelser, dansk historisk forskning har præsteret i de senere aar. Gennem en bearbejdelse af samtlige landets borgerskabsprotokoller før 1797 (borgerskabstabellerne, der meddeles som bilag, vil være lækkerbidskener for mange af vore lokalhistorikere) og et betydeligt antal lavsprotokoller paa-vises den store indvandring til byerne af udlændinge og folk fra amterne. Kun relativt faa af byernes nye borgere var født i den by, hvor de tog borgerskab. Landsognene afgav dengang som nu

en betydelig del af deres befolkning til byerne, især gjaldt dette for Jyllands vedkommende. Og medens der ingen vandring var fra øerne til Jylland, kom der mange jyske bondekarle til de sjællandske byer. Især til København, der allerede da var den største jyske by. Iøvrigt er denne jyske vandring mod øst ikke noget specielt for det 18. aarhundrede. Kulturhistorikeren Gustav Bang har for enkelte sjællandske landsognes vedkommende paavist en betydelig jysk indvandring allerede i det 17. aarhundrede.

De af Albert Olsen udarbejdede tabeller belyser statistisk forskellen i indvandringen fra land til by før og under stavnsbaandet. Selvom antallet af indvandrede i mange tilfælde formindskes efter 1733, er svingningerne dog ikke saa store, som man skulde vente. Naar stavnsbaandet — som Albert Olsen paaviser — ogsaa fik uheldige virkninger for byerne, laa det ikke blot i, at det kunde hindre den tilgang af lærlinge, der var nødvendig for byernes haandværk, men ogsaa deri, at det medførte en usikkerhed for mange af byernes borgere, idet en del af de indvandrede blev ved med at være stavnsbundet og kunde kræves tilbage til deres fødegodser. Desuden skabtes der ofte paa landet — netop i kraft af disse forhold — en ret betydelig konkurrence til byernes haandværk og industri, iøvrigt imod den merkantilistiske politik, der hele perioden igennem førtes af regeringen.

En anden historiker af det yngre slægtled *Hans Jensen* har taget et enkelt af stavnsbaandstidens problemer op til nærmere drøftelse. I sin disputats *Dansk Jordpolitik 1757—1919 I. Udviklingen af Statsregulering og Bondebeskyttelse indtil 1810* belyser han landborettens udvikling i anden halvdel af det 18. aarhundrede. Bogen er velskrevet og indeholder en del nye og interessante synspunkter. Paa smuk maade viser forfatteren, at striden ikke saa meget stod om stavnsbaand eller ikke-stavnsbaand som om, hvorvidt bondebeskyttelsen skulde opretholdes og styrkes, eller godsejerne have ret til frit at udnytte deres bondegods. Regeringens hovedmodstandere var de godsejere, der under paavirkning af engelske økonomiske teorier og landbrugsforhold fordrede, at skulde bonden være fri, skulde godsejeren ogsaa være det. I det hele taget graver forfatteren paa mange af-

gørende punkter dybere end sine forgængere — selvom endda maaske ikke altid dybt nok (se en del kritiske bemærkninger i »Fortid og Nutid« XI, 1936, 162 ff. og i »Historisk Tidsskrift« 10. række, 4. bd., 134 f. og 10. række, 5. bd., 163 ff.). Den væsentligste indvending, der kan rejses mod hans arbejde, er, at han graver der, hvor andre har gravet før, i stedet for at sætte arbejdet ind, hvor ingen anden tidligere har vovet at tage de første og vanskelige stik. Det er Forskellen mellem Hans Jensens og Albert Olsens arbejder, at den sidste tager problemer op, der aldrig før har været underkastet videnskabelig drøftelse, medens den første endnu engang endevender problemer, der har været endevendt adskillige gange før. Det er ikke en redegørelse for love, lovforslag, betænkninger og stridslitteratur, der nu først og fremmest tiltrænges, men en dybtgaaende undersøgelse af landbrugets økonomiske og sociale struktur før, under og efter stavnsbaandet. Hvad ved vi, for at tage et eneste eksempel, om de virkninger, stavnsbaandet havde for dansk landbrug og for det danske samfund. Meget lidt.

Vi har set, hvilken betydelig litteratur 100aars jubilæet i 1888 gav anledning til. Da man i 1938 fejrede 150aars jubilæet, var det at vente, at nye undersøgelser vilde være fremkommet, nye synspunkter være blevet gjort gældende. Og der var saa meget mere grund til at nære forventninger i den retning, som begivenhederne var kommet mere paa afstand, var blevet mere »historisk«, og hvad der maaske er vigtigere: vor tid har flere forudsætninger for lidenskabsløst og objektivt at bedømme de mange forskellige problemer, som reformtiden frembyder. Vor tid er ikke saa ensidig liberalistisk indstillet som 1880ernes generation var, vi forstaar bedre sammenhængen mellem politiske begivenheder og økonomiske forhold, og vi har idag problemer, ikke ulig dem, man tumlede med i 1733.

Den ventede strøm af bøger udeblev heller ikke. Der udkom en række skildringer, hvoraf enkelte kun omfattede selve stavnsbaands- og reformtiden, medens de fleste ogsaa behandlede bondestandens historie i det følgende halvandet aarhundrede. En sammenligning mellem disse bøger og litteraturen i 1888 er forurolig-

gende, giver en onde anelser om, at det er galt fat med dansk historieforskning og historieskrivning idag. Medens det dengang var landets førende historiske penne, der gav bidrag, er de nu udkomne bøger for en stor dels vedkommende skrevet af amatører.

Den betydeligste af bøgerne er *Fridlev Skrubbeltrang: Den danske Bonde 1788—1938*, der er udgivet af jubilæumsudstillingens bogudvalg. Man er ikke i tvivl om, at det her er fagmanden, der taler. Paa mange omraader mærkes et selvstændigt kendskab til de skildrede forhold. Men forfatteren er ikke blot videnskabsmand. Han er ogsaa historieskriver. Sproget er smukt: klart og koncist. Dispositionen overskuelig. Og i modsætning til enkelte af de andre bøger er det velgørende at føle den uhildethed og redelighed, der overalt præger fremstillingen. Ikke at bogen derved er blevet lidenskabsløs og farveløs, kold og bleg. En rent menneskelig medfølelse med samfundets stedbørn præger hele bogen, giver den et meget dybere perspektiv, end den vel ellers vilde have haft. Thi denne — man tør vist bruge ordet — humanisme, er det utvivlsomt, som har ført forfatteren ind paa en i hele bogen gennemført udførlig skildring af husmændenes stilling i de to aarhundreder siden stavnsbaandets indførelse. Og husmandsproblemet paa reformtiden og i den følgende tid er netop et af de problemer, tidligere forskere næsten helt har ladet ligge trods denne stands store talrighed og betydning for produktionslivet.

Men selvom bogens største betydning ligger i, at husmændene her for første gang har faaet den plads, der tilkommer dem i en historisk fremstilling, byder bogen dog ogsaa paa andre glædelige overraskelser. Især er der maaske grund til at nævne kapitlet: »Den stavnsbundne Bonde«, der giver en skitsemaæssig fremstilling af bondestandens forhold før 1788, hvortil man mærker, at forfatteren paa mange omraader har foretaget grundige og selvstændige studier og benyttet kilder, som faghistorikerne ellers som regel lader ligge ubenyttet hen som for eksempel skifte- og fæste-protokoller.

Den anden af de af udstillingen udgivne bøger er skrevet af

A. M. Sørensen og hedder: *Fra Trællekaar til Friheds Gry*. Titlen lover ikke godt. Erfaringen viser, at bøger, der bærer den slags højt klingende, fraseagtige titler som regel er overfladiske. Det passer desværre ogsaa i dette tilfælde. Selv naar man tager i betragtning, at det kun er bogens formaal at bringe nogle indtryk fra strejftog i litteraturen fra og om det 18. aarhundrede, maa den — for at bruge et mildt ord — karakteriseres som svag. Intet steds er der gjort forsøg paa en problemstilling. Aldrig spørger forfatteren: hvorfor? Og de mange hvorfor'er, der uvilkaarligt melder sig hos læseren, bliver aldrig besvaret. Der gøres intet forsøg paa at se problemerne i sammenhæng med datidens økonomiske problemer eller de almindelige ideologiske brydninger i samtidens Europa. En af forfatterens mest karakteristiske ejendommeligheder er hans svigtende evne til at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt. Afsnittet om Esaias Fleischer, en forholdsvis ligegyldig publicist paa Guldberg tiden, fylder saaledes 10 af bogens 116 sider og en gennemgang af artiklerne i »Økonomisk Magazin« 20 sider.

Den tredie bog, udstillingen har udgivet: *Axel Gardes: Fra Fællesskab til Fællesskab*, er en smuk studie, maaske mere litteraturhistorisk end egentlig historisk. Hvor fremstillingen kommer ind paa rent historiske forhold, mærker man usikkerhed, fejl i detaljerne. Men hermed er ogsaa alt ondt sagt om bogen. Det er fællesskabet hos den danske bonde, der er hovedtemaet. Den danske bondes historie er beretningen om et bondefolks udvikling fra fællesskab til fællesskab: fra oldtidens slægts- og stammefællesskab over middelalderens driftsfællesskab til nutidens andelsfællesskab. Naar en tidsperiodes fællesskab naar sin naturlige grænse og dermed sin opløsning, søger bonden en ny og tidsvarende sammenslutning til afløsning deraf. Det sidste fællesskab, andelsbevægelsen, skyldtes ikke en graa teori, ikke planøkonomi, om man vil, men økonomisk nødvendighed, praktiske krav. Og samtidig tvang den politiske kamp, kampen for folkestyret, bønderne sammen i en anden fællesskabsfølelse, ikke saa meget betinget af materielle vilkaar, som af ideologisk samfølelse. Den historiske baggrund for andelsbevægelsens frivillige fælles-

skab er bøndernes ældgamle driftsfællesskab. Der er et aarhundrede mellem det enes opløsning og det andets tilbliven. Men for bonden er der kun et markeskel imellem.

Synspunkterne er interessante, omend nærliggende, men omvistelige og iøvrigt fremført før. Dog næppe saa smukt og aandfuldt.

Det værdifuldste i bogen er analysen af bondens sind og følelsesliv, som det afspejler sig i litteraturen, fra Holberg over Blicher til vor tids hjemstavnsdigtere. Af bondesamfundets ejendommeligheder fremhæves dets konservatisme og mangel paa revolutionære tilbøjeligheder. Stærkt pointeres det, at troen paa skæbnen, det uafvendelige, er bestemmende for bondens indstilling hele livet igennem. Hans religiøsitet er mere en skæbnetro end en kristelig tro.

Bogen er et udmærket eksempel paa, hvad en aandfuld skribent kan lytte sig til af den tale, bogernes personer fører. Vel er disse kun tænkte mennesker, levende paa papir. Men samtidig er de sande. En kunstner har nok frit spil i sin skildring af begivenheder, men ikke i de psykologiske redegørelser for de enkelte menneskers sind og tanker. Der er han bundet af sine erfaringer. Derfor bliver skønlitteraturen en af de vigtigste kilder, eftertiden har til at trænge ind til følelsesliv og tankegang hos fortidens mennesker. Memoirer er her — vil jeg tro — kilder af mindre værdi, fordi deres forfatter af aandelig blufærdighedshensyn ikke kan bore saa dybt i sit eget sjæleliv som digteren, der nok skildrer andres tanker og følelser, men først og fremmest maa gøre dette ud fra kendskabet til sit eget jeg.

Med tilskud af landbrugsudstillingen har *Arthur Petersen* udgivet: *Stavnsbaandet. Træk af Bondestandens Historie*, der skildrer den landbrugshistoriske udvikling fra oldtiden til den nyeste tid. I forordet udtrykker forfatteren haabet om, at bogen vil kunne bruges i studiekredsarbejdet »og derved blive et Redskab til at udbrede en mere sand og uhildet Opfattelse af vor gamle Landboordning og dens Afvikling, end man tidligere har haft«. Selvom bogen giver en letlæst skildring af hovedtrækkene i den danske bondestands udvikling, maa det dog desværre siges, at

dens indhold ikke helt er skikket til at tjene dette udmærkede formaal. Paa mange omraader er den historiske skildring en del ved siden af. Dette gælder for eksempel kapitlet »Bonden blev Fæster«, der giver en temmelig misforstaaet fremstilling af forholdene i ældre tid og af fæsteforholdets udvikling. Det kunde være helt velgørende engang i en populær bog at blive fri for den ganske ensidige skildring af oldtidens og den ældre middelalders bønder som frie og uafhængige mænd. Lige saa langt tilbage som vi har nøjere kendskab til landbrugsforholdene, lige saa langt tilbage ved vi, at der har været baade frie bønder og fæstere. I kapitlet »Under Stavnsbaandet« er alt skildret sort i sort, uden nuancer og uden forsøg paa at klare hovedlinjerne i udviklingen. Men dette unuancerede sortsyn var jo netop det karakteristiske for den ældre tids synspunkter, medens denne bog skulde udbrede en sandere og mere uhildet opfattelse af den gamle landboordning. Med fuld ret gør forfatteren et sted opmærksom paa, at bondevenlig agitation og historieskrivning har paavirket vor opfattelse af tilstandene. Hvorfor anvender han ikke denne rigtige forstaaelse af de kildekritiske problemer ved sin vurdering af forholdene paa stavnsbaandstiden? Der er ingen tvivl om, at vore synspunkter — direkte eller indirekte — er paavirket af de bondevenlige skribenter og politikere, som af agitationsmæssige grunde var interesseret i at skildre tilstandene i de mørkeste farver.

Ogsaa Det kongelige Landhusholdningsselskab har fejret jubilæet. Ved udsendelsen af *Hans Jensens* biografi af *Christian Ditlev Reventlow* har det gjort sit til at bevare mindet om den mand, som sammen med Christian Colbjørnsen fik den største betydning for reformlovene. Bogen er — som ogsaa bemærket i forordet — mere et kort rids end en udtømmende biografi. Den er godt skrevet og giver et smukt billede af denne lykkelige mand, der i sine bedste manddomsaar som første deputeret, fra 1789 som præsident for Rentekammeret fik lov til at lede hele landets økonomiske politik og dermed reformpolitikken. Og som ikke blot førte reformerne igennem, men ogsaa oplevede at se resultatet af sit arbejde: landets oplomstring. Det er selvfølgelig først og fremmest Reventlows politiske indsats, Hans Jensen skildrer,

hvorfor bogen paa mange omraader bliver en gentagelse af forfatterens disputats. Selvom afsnittene om mennesket Reventlow er mindre udførlige, faar man dog indblik i hans familieliv, hans forhold til sin slægt og sine undergivne. Men først og fremmest faar man indtryk af hans menneskeligt set smukke og helstøbte karakter. For Reventlow gik hensynet til det almene altid forud for hensynet til den enkelte og hensynet til sig selv. Smukkere eftermæle kan en politiker næppe faa.

De store Landboreformer og Handelsfrihedens Tid. Et Minde-skrift. 150 Aar. Saaledes er titlen paa en bog, forfattet af V. Starcke, N. Bredkjær, Abel Brink og J. L. Bjørner. Den gør ikke sine forfattere ære, upaalidelig og fyldt med faktiske fejl og misforstaaelser, som den er. Intet steds gøres forsøg paa at trække hovedlinjer op eller paa en problemstilling. Og fraserne vælter frem og fylder side efter side. Det er en haard prøvelse at *skulle* læse en bog som denne til ende. Men var det endda bare en daarlig bog, skulde forfatterne have faaet tilgivelse. En saadan har jo set lyset, før Starcke m. fl. tog fat. Men der er noget helt andet ved denne bog, som gør den ikke blot til kedelig, men ogsaa til ubehagelig læsning. Alle foreteelser bedømmes ud fra, om de er i overensstemmelse med, hvad forfatterne nu mener er det rigtige. At enhver tid maa bedømmes ud fra sine egne økonomiske og ideologiske forudsætninger, falder dem overhovedet ikke ind. Det, de mener er politisk rigtig idag, var ogsaa det eneste rigtige for 200, 400 eller 600 aar siden. Og alle private meninger fremsættes som absolutte, uomtvistelige sandheder. Paa denne maade gøres der vold mod historien og de historiske begivenheder. Paa det bestemteste maa der protesteres mod en saadan fremgangsmaade. Ikke blot fordi den er uvidenskabelig. Det er en sag for sig. Næppe nogen vilde falde paa at tilkende denne bog bare den mindste antydning af videnskabelig værdi. Men den er — og det er i denne forbindelse det væsentlige — i strid med de krav om objektivitet og upartiskhed, som de fleste mennesker vil stille til en historisk — om end populær — fremstilling. Vi er bedst tjent med at overlade udlandets ensrettede historikere at skrive historie paa den maade.

Dansk lokallhistorisk forskning har i de sidste 25—30 aar gjort en betydelig indsats for udforskningen af vort lands historie. Landbrugshistorien er et af de omraader, hvor man kunde have ventet, at der især var blevet sat ind. Desværre maa det siges, at man delvis har svigtet her. I anledning af stavnsbaandsjubilæet kunde man have haabet, at de lokale historiske aarbøger havde taget nogle af de opgaver op, som det er naturligt for dem at løse eller bidrage til at løse. Netop mange af problemerne i forbindelse med stavnsbaandet maa udredes ved en række detailundersøgelser af de faktiske forhold ude i landet. Det gælder for at nævne nogle eksempler: ødegaardsproblemet, stavnsbaandets indflydelse paa vandringerne, bøndernes almindelige økonomiske og sociale stilling, deres forhold til tjenestefolkene og til selve stavnsbaandet. Desværre har aarbøgerne her i det store og hele skuffet forventningerne. Et par afhandlinger er fremkommet: »Fra Holbæk Amt« (1938) bringer en artikel af *Jens P. Jensen: Fra Bondefrigørelsens første Aartier i Holbæk Amt*, der foruden nogle ret interessante oplysninger om selvejerne i Ods herred indeholder en del mindre og ikke særlig betydningsfulde meddelelser om bondevener og foregangsmænd i Holbæk amt paa reformtiden. I »Vejle Amts Aarbøger« (1938) findes en artikel om stavnsbaandet i Koldinghus amt, hvori der redegøres for militærspørgsmaal, ødegaarde og vandringer og hævdes, at ogsaa bønderne kunde have interesse i at bevare stavnsbaandet, da dette først og fremmest tvang tjenestefolkenes løn ned, hvilket bønderne mere end nogen anden befolkningsklasse var interesseret i.

Det er dog det initiativrige Frederiksborg amts historiske samfund, som har æren af paa mest iøjnefaldende maade at have fejret jubilæet. Det har til sine medlemmer udsendt første bind af *Anders Uhrskovs* trebinds bog: *Fra Stavnsbaand til vore Dage. Skildringer af Nordsjællands Kulturhistorie*. Bogen er temmelig bred, og en del mindre værdifuldt og uvæsentligt er kommet med. De ældre afsnit angaaende reformtiden bygger for største delens vedkommende paa allerede kendte fremstillinger, især Begtrupps og Sarauws, og giver intet nyt, hverken hvad angaar synspunkter eller materiale. Bogens største værdi ligger utvivlsomt deri, at

forfatteren til udarbejdelse af skildringen af den nyere tid — især andelsbevægelsens tid — har kunnet benytte en del beretninger fra nulevende landbrugere, førende mænd inden for husmandsbevægelsen, direktører for slagterier og mejerier. Bogen bliver derved et kildeskrift af betydning for den senere forskning. Man maa iøvrigt haabe, at forfatteren sørger for, at de originale beretninger bliver bevaret for eftertiden ved for eksempel at skænke dem til det sjællandske Landsarkiv.

Man vil af den foregaaende gennemgang have set, at det sidste stavnsbaandsjubiléum — i modsætning til, hvad tilfældet var ved 100aars jubilæet — ikke har givet anledning til nye dybtgaaende, videnskabelige undersøgelser af stavnsbaandsproblemerne. I tiden 1888—1938 er der givet en række bidrag til udredningen af disse problemer. Men paa alt for mange omraader har forskningen svigtet. Det hænger sikkert sammen med, at dansk landbrugs-historie altid har været stedmoderligt behandlet af den videnskabelige forskning. Først og fremmest fordi man indtil den nyeste tid mere har interesseret sig for statens end for landets eller folkets historie. Især har den økonomiske og sociale historie saa godt som fuldstændig været forsømt. I de senere aar har man rundt om i verden faaet øjet op for disse forholds afgørende betydning for et lands historie. Det gælder ogsaa enkelte forskere herhjemme. Men en videnskabelig udforskning af landbrugets og handelens historie er endnu ikke begyndt. Og bliver vel heller ikke taget op, før dansk historisk forskning indser, at den enkelte mands arbejdsindsats ikke altid er tilstrækkelig, og i hvert fald ikke er det, naar det er saa store centrale problemer, det drejer sig om. Den enkelte kan yde — og enkelte har ydet — inciterende og frugtbare enkeltstudier. Men først naar vort lands historikere forstaar, at samarbejde og organisation ogsaa er nødvendigt ved aandsarbejde, først naar dansk historisk arbejde kommer ud af det dødvande, hvor det idag synes at befinde sig, først da kan vi gøre os haab om, at disse opgaver bliver taget op og bliver løst.